

*Кондратьєва Т.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту,**Національний університет державної податкової служби України*

ПАСТКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У роботі розглянуто концепцію економічної культури у контексті її впливу на траєкторію інституційної глобалізації економічної системи. Виокремлено домінуючі національної економічної культури, що формують сучасну модель «Номо есономісус». Використано концепції «плавильного котла» та мультикультуралізму для визначення ефективних напрямів інтеграції національної економічної культури з західно-ліберальним підприємницьким менталітетом.

Ключові слова: економічна культура, інститути, траєкторії інституційного розвитку, інституційні пастки, інституційна довіра, культурна дистанція, мультикультуралізм.

Постановка проблеми. У 2003–2006 рр. Інститутом соціології Національної академії наук України було проведено дослідження «Економічна культура українського суспільства». Дослідження показало, що експерти оцінюють рівень економічної культури як середній (48,2%) або низький (41,9%). Поняття економічної культури асоціюється насамперед з культурою ринкових відносин, культурою організації та управління (на думку 60% респондентів), а також з культурою виробництва (47%). Автори дослідження виявили протиріччя «між розумінням респондентами сенсу економічної культури як сукупності нормативних вимог до населення та низьким рівнем її розвитку, а також диспропорції в культурі різних складових економічної діяльності населення України» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національні особливості культурних та ментальних складових економічної поведінки вивчали М.С. Грушевський, Г.С. Сковорода, Ю.М. Афанасьєв, Ю.В. Бромлей, Л.М. Гумільов, А.Я. Гуревич, М.Т. Юрій. Одними із найбільш цікавих новітніх досліджень є роботи Г. Хофстеде, Р. Інглхарта, Т.О. Єфременко, які вивчають вплив культурної домінуючої на систему мотивів соціально-економічної поведінки суб'єктів ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Різноманіття національних культурних моделей економічної поведінки, рухливість інституційних фреймів створює можливість ефективної інтеграції України глобальну інституційну систему. Отже, виникає необхідність дослідження інституціональних загроз і можливостей, обумовлених сучасними особливостями національної економічної культури.

Метою даної роботи є визначення ефективних траєкторій трансформації національної економічної культури в процесі посилення глобалізаційних тенденцій розвитку економічної системи України.

Виклад основного матеріалу. Синергічне об'єднання економічного, філософського, соціокультурного, історичного, культурологічного, соціологічного підходів до дослідження економічної культури саме по собі є важливою науковою проблемою. Дане дослідження ставить мету виділити окремі аспекти різних підходів до розуміння феномену економічної

культури, що відображають концептуальний вплив на процеси глобалізації економічної системи. Найбільш часто економічну культуру розуміють як «сукупність знань, умінь, уявлень, що спираються на певні цінності, стереотипи, установки, які визначають поведінку людей у соціально-економічних відносинах»; «сукупність цілеспрямованих дій людини, які орієнтовані на реалізацію певної моделі господарської активності» [2]. Такий підхід виділяє економічну свідомість і економічну поведінку як базові елементи економічної культури.

У вузькому економічному контексті частіше говорять про матеріальну культуру або культуру виробництва (культура способу праці та культура ноосфери). При такому підході економічна культура представляється як середовище (контекст), умова і необхідний фон, в якому управлінська та організаційна діяльність можуть бути реалізовані: «економічна культура охоплює ті, і тільки ті цінності, норми, потреби, переваги, які виникають з потреб економіки і роблять на неї значущий (позитивний чи негативний) вплив. Це і ті соціальні норми, які, виникнувши за межами економіки, набувають всередині неї специфічне значення (наприклад, загальна норма соціальної справедливості у сфері економіки втілюється в принцип оплати праці), і ті, які зародилися всередині економіки, виникнувши з її внутрішніх потреб (наприклад, норма планування від досягнутого, зрівнялівка)» [3]. Ключова роль економічної культури у вузькому розумінні полягає в «регулятивному впливі на відтворювальні процеси, що забезпечує розвиток економіки по шляху соціально-економічного та науково-технічного прогресу» [4].

У цьому дослідженні економічна культура буде розумітися як неформальний метаінститут, що включає такі функціональні компоненти:

1. Інформаційний – система економічних знань, поглядів, переконань, історичного досвіду і традицій; інформація, що забезпечує соціальне відтворення економічної системи даного типу, спрямованість її інституційних змін.

2. Еволюційний – частина еволюційного механізму успадкування, мінливості і відбору релевантної інформації економічними суб'єктами або їх групами про інституціональний розвиток певної економічної системи. Ефективність такого механізму інституційної еволюції проявляється в рівні економічної розвиненості і активності громадян, умінні застосовувати економічні знання у практичній діяльності.

3. Мотиваційний – система цінностей і спонукань до господарської діяльності, цільової орієнтації поведінки економічних агентів.

4. Діяльнісно-регулятивний – економічна культура постає як двоєдиний регулятивний процес розвитку способів діяльності:

- діяльнісно-продуктивний (культура регуляторів, що визначають процес розвитку продуктивних сил, виробничих, трудових і соціальних відносин певної сукупності способів діяльності в сфері матеріального виробництва);

- діяльністю-соціокультурний (процес гуманізації або олюднення природи, виробництва (праці) і особистості (суспільства) на основі вироблених нею регуляторів, що сприяє формуванню соціально орієнтованої економічної системи) [4].

Експерти вважають найбільш сильним компонентом економічної культури економічну грамотність і професіоналізм «середнього» українця, найслабшим – рівень дотримання ним норм права і законів, Домінуюче місце в структурі соціально-економічної поведінки населення займає прагматична мотивація підвищення матеріального становища [5]. Ступінь задоволеності трудовою діяльністю співвітчизників однаково диференційований – 40% повністю або частково задоволені, 37% – не задоволені роботою в цілому; 28% вважають, що вона відповідає і 27% – що не відповідає їх професійно-освітньому рівню. Практично порівну розділилися думки українців про власні освітні компетенції – 42% повністю або частково задоволені (проти 36%, які відповіли «скоріше не задоволені») та «повністю незадоволені») [1]. У рейтингу вимог до бажаної роботи, такий критерій як «надає можливість професійно зростати, вдосконалюватися» ділить п'яте і шосте місце з характеристикою «не надто втомлива» [6]. Одночасно українцям характерна робота в авральному режимі, готовність до надзвичайних умов. Можливо, цією особливістю можна пояснити економічні успіхи радянського часу, коли економічні цілі приймали форму планів-п'ятирічок, причому надалі терміни їх виконання значно зменшувалися. У зв'язку з цим є доцільним відродження інституту загальнонаціональних проектів. Підтвердженням ефективності такого підходу можна вважати підготовку і проведення Україною «Євро-2012».

Майже половина українців зацікавлена у змістовній, цікавій роботі з елементами творчості. Думка про необхідність вищої освіти однозначна – 87% вважають її обов'язковим

атрибутом успіху сучасної людини. Головною галуззю, в якій українці хотіли б отримати додаткові знання є інженерно-технічна сфера, юриспруденція та медицина [1]. Через переважання неекономічних чинників, вітчизняні економічні агенти можуть отримати конкурентну перевагу в епоху інформаційного, швидко мінливого світу.

Ще однією характеристикою національної моделі «Номо есопомісус» є протиріччя між типами поведінки: цілераціональним, ціннісно-раціональним, афективним і традиційним. Для задоволення власних інтересів 44% українців готові на будь-які протиправні чи аморальні дії. У той же час для більш ніж половини співвітчизників горизонт життєвого планування становить рік і менше, для 10% – взагалі 1 день. Приймаючи рішення, більшість співвітчизників орієнтуються на поради рідних і близьких (78%) або на власну інтуїцію (46%). Більше 30% респондентів відзначають, що зазнають труднощів з інституційною адаптацією, стільки ж взагалі не мають бажання пристосовуватися до нових умов господарювання. Сучасні норми і традиції є орієнтиром лише для 8,7% українців. Але при цьому тільки 5,7% респондентів вважають себе новаторами, 40% ставляться до новинок обережно [1]. Очевидно, що посилення процесів інституційної трансформації та глобалізації національної економічної системи посилять процеси опору змінам.

Ставлення українців до держави і економічної влади характеризується ще більшими протиріччями. Традиційно влада в Україні є основним джерелом економічної ренти. Для захоплення ренти влади економічні агенти створюють групи спеціальних інтересів, що мають подібні економічні стимули. У результаті формуються кланове мислення і олігархічна структура економіки з високим рівнем концентрації.

Майже половина українців оцінюють дії держави щодо підвищення добробуту населення і зменшення нерівності як абсолютно неефективні. Так само економічні агенти оцінюють

Таблиця 1

Динаміка інституційної довіри в Україні у 1994–2013 рр.

	1994	2013	Абсолютний приріст	Відносна динаміка, %
Державні органи:				
Президент	16,1	10,9	-5,2	-32,3
Верховна Рада	9,7	4,6	-5,1	-52,6
Уряд	11,4	8,1	-3,3	-28,9
Місцеві органи влади	14,3	13,8	-0,5	-3,5
Міліція	12,8	7,1	-5,7	-44,5
Прокуратура	12,4	7,1	-5,3	-42,7
Загальний рівень довіри до держави	12,8	8,6	-4,2	-32,7
Неурядові організації (НУО):				
Засоби масової інформації	19,9	36,7	+16,8	+84,4
Політичні партії	2,8	6,6	+3,8	+135,7
Профспілки	17,3	15,0	-2,3	-13,3
Громадські асоціації	15,2	17,7	+2,5	+16,4
Загальний рівень довіри до НУО	13,8	19,0	+5,2	+37,7
Бізнес:				
Приватні підприємці	13,8	15,1	+1,3	+9,4
Банки	9,8	12,9	+3,1	+31,6
Страхові компанії	6,8	9,0	+2,2	+32,4
Загальний рівень довіри до бізнесу	10,1	12,3	+2,2	+21,7
Інституційна довіра, середнє значення	12,5	12,7	+0,2	+1,4
Міжособистісна довіра (співвітчизникам)	30,2	44,7	-23,1	+48,0

Складено автором за даними джерела [1]

здатність держави впроваджувати нову техніку і технології. Незважаючи на це, після двадцятирічного періоду ринкового реформування лише 8% українців вважають, що необхідно мінімізувати участь держави в управлінні економікою, 41% думають, що краще об'єднати державне управління і ринкові методи, а 27% вважають за краще повернення до повного державного обліку і контролю. 58% респондентів вважають, що кілька сильних керівників можуть зробити для країни більше, ніж закони і громадські обговорення [1].

Такі тенденції є свідченням домінування моделі патерналізму в економічній системі. Багато дослідників відзначають збереження «соціалістичних потреб» в суспільстві, незважаючи на демонстративну відмову від основних інституційних орієнтирів СРСР. Патерналістські настрої в українському суспільстві так само трудно знищити, як корупцію, тіньову економіку та інституційну недовіру.

Довіра до інститутів є суттєвою проблемою для будь-яких економічних систем. Однак особливо гостро це питання стоїть для суспільств, які переживають трансформаційні процеси. Рівень повної («повністю довіряю») і переважної («переважно довіряю») інституційної довіри в нашій країні протягом 1994–2013 років значно не змінився (табл. 1). У той же час міжособистісна довіра стала основним джерелом визначеності економічних відносин в Україні (динаміка + 48%). Також українці стали більше довіряти неурядовим організаціям (+ 37,7%) і підприємцям (+ 21,7%). В інших країнах, що розвиваються, середній показник довіри до державних органів становить 46%, до ЗМІ – 56%, до громадських асоціацій – 53%, приватним підприємцям – 60%.

Рівень інституційної довіри стає критично важливим фактором при проведенні системних економічних реформ. Довіра до інституту означає очікування економічним агентом позитивного результату взаємин з контрагентом, регульованих даним інститутом. Іншими словами, використання інституту знижує невизначеність в достатній мірі, щоб актор міг взяти на себе залишкові ризики деякого типу поведінки. Низький рівень довіри українців до нових інститутів не дозволить зробити їх легітимними і працездатними.

Дослідники виділяють два етапи розвитку підприємництва, що формують два типи етики, – етику служіння й етику відповідальності.

Для традиційної культурної моделі властива етика служіння суспільству (етика боргу). Вона означає, що підприємець, «зберігаючи внутрішнє відчуття причетності до цілого, ... буде відносини зі своїми партнерами, клієнтами, працівниками за патерналістськими або солідаристськими принципами, а релігійні уявлення про гріх користолюбства і здириництва здатні привести його в трепет, спонукавши до милосердних і благодійних діянь» [7]. В. Зомбарт зазначає, що «всі, хто служив капіталізму: великий землевласник і великий заморський купець, банкір і спекулянт, мануфактурист і вовноторговець – всі вони все-таки не переставали розміряти свою комерційну діяльність до вимог здорової людяності: для всіх них справа залишалася тільки засобом до мети життя; для всіх них напрямок і міру діяльності визначають їхні власні життєві інтереси та інтереси інших людей, для яких і разом з якими вони діють» [8].

Етика відповідальності, що стала основою розвитку західного підприємництва, передбачає підпорядкування ситуативним цілям, інтересам, нормам, зобов'язаннями, прагнення особистості до максимальної самореалізації, матеріального, грошового прибутку, кар'єрного і статусного росту, престижу. При цьому успіх може бути досягнутий всіма доступними засобами, нехтування можливістю домогтися успіху розглядається

як гріх. Етика успіху радикально розходиться не тільки з українським менталітетом, але і з моральними системами більшості світових релігій: «Вона заперечує любов до ближнього і солідарність з ним, що є моральним джерелом милосердя та благодійності. Вона ігнорує особливо яскраво виражену в православ'ї цінність скромності і самоприниження, ідеал торжества «малих цих», «жебраків духом» над сильними і щасливими ... Уявлення про те, що кожна людина несе відповідальність за свою долю і, відповідно, сама винна у своїх невдачах і лихах, часто спонукає відмовляти в милосердній підтримці слабким і нужденним, мотивуючи це тим, що злидні – кращий спонукальний стимул до праці та підприємливості» [7].

Порівняльним дослідженням національних ментальних характеристик за допомогою математичних методів займається етнометрія, «батьком» якої вважається нідерландський соціальний психолог Гірт Хофстеде. За хофстедовою методикою розраховують індекси п'яти ментальних цінностей: індивідуалізм, дистанція влади (готовність людей приймати нерівномірність розподілу влади в інститутах та організаціях), уникнення невизначеності, маскулітність і довгострокова орієнтація (конфуціанський динамізм). Показники культурної дистанції (DC), розраховані за методикою Хофстеде, показують, що найбільш близькими для України є Східноєвропейські країни (значення DC становить від 4 до 7), найбільш далекими – Західна Європа і Азія (DC перевищує 17) [9].

Наймасштабніше дослідження динаміки цінностей «World Values Survey» включає більш ніж 100 країн, дев'яносто відсотків населення світу, і проводиться з 1981 року під керівництвом Рональда Інглхарта. Результати дослідження показують «повсюдно поширені і послідовні відмінності між соціальними, економічними, релігійними та політичними установками населення, що проживає в країнах з високим рівнем доходів, і людьми, що проживають в країнах з низьким рівнем доходів. Фактичні дані WVS дають зрозуміти, що базові цінності й установки населення в усьому світі змінюються і зміни відбуваються за узгодженими і передбачуваними алгоритмами» [10]. Незважаючи на велику кількість первинних показників, Р. Інглхарт зміг пояснити міжкультурну варіативність за допомогою двох інтегральних змінних: традиційні/секулярно-раціональні цінності та цінності виживання/самовираження.

Головним результатом такої роботи стала карта Інглхарта, на якій автор виділяє дев'ять культурних зон: Африку; ортодоксальну, посткомуністичну Балтію; конфуціанські країни; православні країни; католицьку Європу; протестантську Європу; англомовні країни; Південну Азію та Латинську Америку. Головним висновком досліджень стало те, що «високий рівень економічного розвитку пов'язаний з великим акцентом на секулярних цінностях і цінностях самовираження: саме тому багаті країни опиняються в правому верхньому секторі загальносвітової культурної карти» [10]. Україна в такій моделі перебуває досить високо за шкалою секулярно-раціональних цінностей, проте цінності виживання мають значення на рівні слаборозвинених африканських країн. Найбільш близькими країнами для нас є Росія, Болгарія, Білорусь, Чорногорія, Латвія, Албанія, Молдова.

На даний момент українське суспільство відчуває сильні культурні та інституційні зміни порівняно з радянським часом. Наприклад, 34% людей відзначили зміну правил, за якими потрібно діяти, щоб досягти успіху в житті; 31% – зміни вимог, які висуває життя. 47% усвідомлюють динаміку у відносинах «держава-людина» і 46% – в міжособистісних взаємодіях. Помінялися уявлення українців про добро і зло (32%), головні життєві цінності (33%) та ідеали суспільства (27%). Цінності,

які існували в Радянському Союзі (соціальна рівність, колективізм, взаємодопомога, підтримка держави) на думку більшості українців (77%) не діють. З іншого боку, половина (48%) співвітчизників не сприймають систему цінностей, що склалася за роки незалежності. За оцінкою самих українців, найбільш близькими в культурному і ментальному контексті для українців являються східнослов'янські країни (41%), а саме росіяни (77%), білоруси (56%) і поляки (17%) [1].

Розвиток тенденцій глобалізації в Україні передбачає подальшу інтеграцію національної культури, прийняття моделі економічної системи «планетарного» типу. При цьому слід враховувати, що головною тенденцією економічної глобалізації є поширення західної ліберальної моделі економічної культури. Економічні суб'єкти, які є носіями такої ментальності, отримують найбільшу вигоду з процесів глобалізації. Модернізація та створення нових економічних інститутів, адекватних сучасним культурним змінам можуть бути засновані на двох стратегіях – «плавильного котла» та мультикультурізму.

Концепція «плавильного котла» передбачає, що національні економічні агенти будуть «вливатися» в глобальне культурне середовище, правила економічної поведінки будуть уніфікуватися, повністю відповідати вимогам загальносвітової економічної культури: «На сьогоднішній день основними суб'єктами міжнародної економічної діяльності стали великі транснаціональні корпорації, економічна культура яких в основному уніфікована відповідно до західних цінностей і вплив на неї національних особливостей зведено до мінімуму. У такій ситуації національні економічні культури і традиції ділової етики, які іманентно містять важливі для підприємництва ціннісні орієнтації та норми діяльності, сформовані протягом багатьох століть усталені відносини в господарській діяльності витісняються в сфері застарілих традиційних укладів. Вони починають третируватися як «вчорашні», «архаїчні» і пропонуються до заміни на нові «передові» ліберальні цінності» [2]. Перевагами даної стратегії є створення нової моделі економічної поведінки, яка дозволить змінити траєкторію інституційного розвитку України.

Мультикультуралізм, як протилежність концепції «плавильного котла», означає підтримку нових ідентичностей, взаємне проникнення різних культур і підтримка культурного розмаїття. Іншими словами, нові правила економічної поведінки повинні ґрунтуватися на особливостях національного менталітету, сформованого століттями. На думку Р. Інґлхарта, «незважаючи

на постійні розмови про «глобалізацію культури», країна залишається ключовою складовою спільного життєвого досвіду, а її освітні та культурні інститути формують цінності, властиві майже всім її мешканцям» [10]. Джон Несбіт відзначає масштабну трансформацію соціокультурних взаємодій «від ієрархії» до «мереж», від вибору «або-або», до вибору «і-і» [11].

Поряд зі створенням нових можливостей для розвитку економічної культури українців у відповідності з вимогами інститутів глобального бізнесу, стратегії інституційної інтеграції можуть призвести до ефекту інституційних пасток. У цьому випадку економічна система мультиплікативно відтворює неефективні інституційні моделі, що закріпилися в результаті випадкових або незначних подій, аж до поки не виникне нова ситуація, що сприяє еволюції. Отже, виникає необхідність у визначенні чітких пріоритетів, орієнтирів і стратегій інтеграції національної економічної культури, заснованих на поєднанні концепцій «плавильного котла» і мультикультуралізму (табл. 2).

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасна економічна культура в Україні характеризується певним ступенем дуалізму. З одного боку, бізнес прагне укоренити ліберальні підприємницькі цінності – індивідуалізм, економічну свободу, прагматизм. З іншого боку, зберігаються ключові правила роздавальної економіки: домінуюче становище держави в економічному секторі, незахищеність власників, володіння власністю значною мірою визначається державою, існує тісний зв'язок бізнесу з владою, державний протекціонізм, нехтування нормами права.

Зміна економічної культури як неформального метайнституту є вкрай складним, слабо керованим і непередбачуваним завданням. Усі дослідники відзначають, що культурні характеристики агентів особливо яскраво проявляються в економічній поведінці при попаданні в інше культурне середовище. З іншого боку, сама економічна культура є одним із потужних факторів зміни інституційної траєкторії економічної системи.

Рекомендовані траєкторії трансформації національної економічної культури в контексті глобалізаційних тенденцій розвитку економічної системи України повинні поєднувати стратегії «плавильного котла» та мультикультуралізму. Зокрема, необхідно розвивати неопатерналістські відносини, модель «економіки участі», за якої економічні агенти мотивовані до трудової і підприємницької діяльності участю у власності, управлінні, прибутках економічної організації. Відношення до

Таблиця 2

Напрями інтеграції національної та західно-ліберальної моделей економічної культури

Західна ліберальна модель	Національна економічна культура	Напрямок інституційної інтеграції економічної системи
Недоторканність приватної власності, повага до багатства та підприємництва	Позаекономічне сприйняття багатства, можливість судження і визнання «неправедності» власності	Державно-корпоративні ТНК, кластери. Розвиток інституту меценатства, благодійності
Лібералізм, етика відповідальності	Патерналізм, етика служіння	Неопатерналізм, «економіка участі» (у власності, управлінні, прибутках)
Високий рівень інституційної довіри і легалізму	Нехтування законом, домінування неформальних, тіньових інститутів опортуністичної поведінки. Персональна довіра	Підвищення рівня інституційної довіри і легалізму шляхом посилення інституційної ролі недержавних організацій, процесів інституційної самоорганізації економічних суб'єктів
Трудова етика протестантизму. Праця як основне джерело багатства	Трудові перевантаження, авральна праця, «стахановщина»	Відродження інституту загальнонаціональних проектів Пріоритет проектного, програмного менеджменту. Розвиток соціально-відповідального бізнесу, екологічних технологій, творчих, конструкторських видів діяльності, освіти, науки.

власності і багатства також потребують продуманої комбінації сталих елементів (розвиток інститутів меценатства, благодійності) та абсолютно необхідних інноваційних (ефективний захист приватної власності). Трудова етика, що сформувалася у співвітчизників, потребує збереження і розвитку, оскільки може стати головною конкурентною перевагою України в глобальному економічному просторі.

Легалізм і інституційна довіра – інститути, які, беззаперечно, мають розвиватися за новими принципами і траєкторіями. Збереження пріоритету позалегалісної, опортуністичної поведінки, недовіри до формальних інститутів є головною перешкодою не тільки міжнародного, але і внутрішнього економічного розвитку України.

Література:

1. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
2. Усов В.Н. Экономическая культура российского предпринимательства в условиях институциональных трансформаций : автореф. дис. ... на соискание науч. степени кандидата соц. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / В.Н. Усов. – Ростов-на-Дону, 2013. – 40 с.
3. Миннегалиев И.М. Экономическая культура в системе общественного воспроизводства : автореф. дис. ... на соискание науч. степени кандидата философ. наук : 09.00.11 «Социальная философия» / И.М. Миннегалиев. – Тверь, 2012. – 21 с.
4. Нор А.В. Экономическая культура общества: проблемы теории и методологии : автореф. дис. ... на соискание науч. степени доктора экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория (общая экономическая теория, экономическая история)» / А.В. Нор. – Ростов-на-Дону, 2003. – 51 с.
5. Ефременко Т. Экономическая культура населения современной Украины (по материалам экспертного опроса) / Т. Ефременко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 174-194.
6. Левцун А. Украинский менталитет и европейская цивилизация / А. Левцун [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dialogs.org.ua/ru/project/page22691.html>.
7. Зарубина Н.Н. Российская цивилизация. Этика служения и этика ответственности в культуре русского предпринимательства / Н.Н. Зарубина // Общественные науки и современность. – 2004. – № 1. – С. 96-105.

8. Зомбарт В. Буржуа / В. Зомбарт. – М. : Наука, 1994. – 444 с.
9. Hofstede G. Values Survey Module 2008 (VSM 08) [Электронный ресурс] / G. Hofstede // G. Hofstede, M. Minkov, H. Vinken. – Режим доступа : [www / URL: http // geerthofstede.nl](http://www.geerthofstede.nl).
10. Inglehart R. What Do We Know About Modernization Today? / Inglehart Ronald F., Welzel C. // Foreign Affairs. – 2009. – Vol. 88(2). – P. 33-48.
11. Несбит Д. Мегатренди / Д. Несбит. – М. : АСТ, 2003. – 384 с.

Кондратьева Т.В. Ловушки национальной экономической культуры в контексте евроинтеграции и глобализации

Аннотация. В работе рассмотрена концепция экономической культуры в контексте ее влияния на траекторию институциональной глобализации экономической системы. Выделены доминанты национальной экономической культуры, формирующие современную модель «Homo economicus». Используются концепции «плавильного котла» и мультикультурализма для определения эффективных направлений интеграции национальной экономической культуры с западно-либеральным предпринимательским менталитетом.

Ключевые слова: экономическая культура, институты, траектории институционального развития, институциональные ловушки, институциональное доверие, культурная дистанция, мультикультурализм.

Kondratieva T.V. The traps of national economic culture in the context of European integration and globalization

Summary. The paper considers the concept of economic culture in the context of its impact on the trajectory of institutional globalization of an economic system. The dominants of national economic culture, forming a modern model of «Homo economicus», are obtained. We use the concept of the «melting pot» and multiculturalism to determine effective directions of economic integration of the national culture with western liberal entrepreneurial mentality.

Keywords: economic culture, institutions, trajectory of institutional development, institutional traps, institutional trust, cultural distance, multiculturalism.